

Dr hab. Piotr Latocha (prof. nadzwyczajny SGGW)
Katedra Ochrony Środowiska i Dendrologii
Instytut Nauk Ogrodniczych
SGGW w Warszawie

Warszawa, 14 grudnia 2020 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Kamili Małgorzaty Rojek
„Ocena stanu zachowania wybranych XIX-wiecznych zabytkowych założen ogrodowych
zaprojektowanych przez Waleriana Kronenberga”

Formalna podstawa wykonania recenzji

Podstawą wykonania recenzji jest zlecenie prof. dr hab. Barbary Kołodziej, przewodniczącej Rady Dyscypliny Rolnictwo i Ogrodnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Lublinie z dnia 19 października 2020 r. wystosowane na podstawie uchwały Rady Wydziału Ogrodnictwa i Architektury Krajobrazu UP w Lublinie z dnia 20 września 2020 r. (RD RiO 531/os/2020).

Wprowadzenie

Recenzowana rozprawa, przygotowana pod kierunkiem dr hab. Krystyny Pudelskiej, prof. nadzwyczajnego UP, prezentuje wyniki badań nad stanem zachowania czterech zabytkowych założen ogrodowych XIX-wiecznego uznanego planisty – Waleriana Kronenberga, które powstały w latach 1886-1905. Badaniami objęto założenia zlokalizowane w województwie lubelskim. W pracy, Autorka, jak sama pisze, największy nacisk położyła na substancję roślinną, głównie dendroflorę. Praca, mająca duży walor praktyczny, jest bardzo cenna zarówno z punktu widzenia kulturowego, jak i przyrodniczego, wskazując właściwe drogi postępowania z tego typu obiektami. Wciąż wiele z zabytkowych założen pałacowo-ogrodowych, będących żywym świadectwem naszej kulturowej przeszłości podupada i czeka na rewaloryzację.

Ocena proporcji i układu pracy

Na treść rozprawy – liczącej 337 stron, a bez bibliografii i załączników 300 stron – składają się wyodrębnione, choć nie ponumerowane części: Wprowadzenie, Charakterystyka badanych

założeń ogrodowych zaprojektowanych przez Waleriana Kronenberga na terenie Lubelszczyzny w latach 1886-1905 oraz Podsumowanie. W treści pracy Autorka umieściła aż 292 ponumerowane ryciny (rysunki i zdjęcia) oraz 39 tabel. Do tego 8 rycin i tabel bez numeracji. Równie bogato przedstawia się bibliografia wykorzystana w pracy – 159 pozycji literatury, 19 aktów prawnych, 17 poz. archiwaliów, 27 opracowań studialnych, 5 źródeł prasowych, 3 ikonograficzne oraz 19 stron internetowych. Uzupełnieniem części zasadniczej pracy jest 8 załączników – 4 tabele z wykazem zinwentaryzowanych drzew i krzewów oraz 4 mapy w skali 1:1000 przedstawiające inwentaryzacje badanych obiektów.

Układ pracy nie do końca jest klarowny. Poza wyróżnieniem głównych części (rozdziałów) pracy treści podzielono na liczne podrozdziały o numeracji ciągłej całej dysertacji. W ramach pierwszej części (rozdziału) – *Wprowadzenie* – Autorka wyróżnia podrozdziały – 1. Wstęp i uzasadnienie podjęcia tematu; 2. Cel i zakres pracy; 3. Przegląd literatury; 4. Najważniejsze nazewnictwo i definicje oraz 5. Metody badań. Część ta zajmuje 23 strony. Rozdział drugi, poświęcony badaniom wybranych założeń ogrodowych zajmuje największą część pracy – aż 262 strony i został podzielony na 4 podrozdziały – każdy poświęcony jednemu badanemu obiektowi i zawierający dalszy bardziej szczegółowy podział. Zwieńczeniem pracy jest ostatni rozdział Podsumowanie, zajmujący jedynie 3 strony. W dysertacji zabrakło rozdziału poświęconego dyskusji wyników.

Oceniając układ pracy, można zasugerować, że byłby on znacznie bardziej przejrzysty, gdyby ponumerowane były także główne rozdziały i wszystkie podrozdziały w nich zawarte posiadały odrębną numerację. Nie do końca zasadnym wydaje się ponadto wyróżnianie rozdziału *Wprowadzenie*, w ramach którego przedstawiono 5 ważnych rozdziałów dysertacji. Zamiast tego podrozdziały w niej zawarte powinny uzyskać rangę rozdziałów. Przedstawienie rozdziału poświęconego stosowanemu w dysertacji nazewnictwu i definicjom uważam za bardzo cenny, jednak umieściłbym go na początku pracy – przed przeglądem literatury a nie za nim. Sugerowałbym także skrócenie tytułu zasadniczego rozdziału, gdyż niemal w całości powtarza on tytuł pracy, co nie jest konieczne. Wystarczyłoby po prostu: „Charakterystyka badanych założeń ogrodowych” choć bardziej adekwatnie do treści i celu rozprawy byłoby „Charakterystyka i ocena badanych założeń ogrodowych”. Część poświęcona wynikom badań zajmuje aż 262 strony co wydaje się być uzasadnione z powodu specyfiki pracy. Pracę kończy

syntetyczne, niespełna 3 stronicowe, podsumowanie badań. Zastrzeżenia recenzenta budzi brak rozdziału poświęconego dyskusji wyników oraz wniosków końcowych. Uzupełnieniem części zasadniczej pracy są załączniki – 4 tabele z wykazem inwentaryzowanych drzew oraz 4 mapy w skali 1:1000 przedstawiające Inwentaryzacje badanych założeń.

Pomimo powyższych uwag, należy stwierdzić, że przyjęty układ pracy pozwala ukazać problematykę badawczą oraz odpowiedzieć na postawione cele badawcze.

Ocena merytoryczna

Treść pracy odpowiada tytułowi. Przedstawiony na początku cel pracy, tj. **ocena stanu zachowania wybranych XIX-wiecznych zabytkowych założeń ogrodowych zaprojektowanych przez Waleriana Kronenberga** został osiągnięty.

We Wstępie mgr Kamila Małgorzata Rojek w sposób syntetyczny a zarazem przekonujący przedstawiła powód podjęcia tematu wskazując, że zabytkowe założenia ogrodowo-pałacowe są świadectwem naszej wielowiekowej tradycji i kultury. W Polsce, niestety, ma miejsce postępujące niszczenie zabytków ogrodowych, szczególnie na obszarach wiejskich, gdzie ich wartości historyczne nie są wystarczająco doceniane. Doktorantka wskazała na kluczową rolę w działaniach ochronnych i konserwatorskich badań prowadzących do rozpoznania stanu zachowania zabytkowych obiektów ogrodowo-pałacowych. Następnie, w rozdziale Cel i zakres badań Autorka klarownie określiła cel badań, którym jest ocena stanu zachowania kompozycji przestrzennej i zmian w dendroflorze badanych parków oraz zakres przestrzenny (parki pałacowe w Czesławicach, Stryjowie i Niezdowie oraz park dworski w Palikijach) i czasowy (lata 2010 – 2018). Niedosyt recenzenta budzi jednak brak w tej części rozprawy postawienia tez czy pytań badawczych oraz brak uzasadnienia wyboru akurat tych, a nie innych obiektów badawczych.

W Przeglądzie literatury, Doktorantka skupiła się na syntetycznym przedstawieniu krótkiej charakterystyki ogrodów przełomu XIX i XX wieku, omówieniu warsztatu projektowego Waleriana Kronenberga oraz przedstawiła proces wartościowania zabytkowych założeń ogrodowych i bezinwazyjne metody stosowane w ocenie drzew, głównie z wykorzystaniem tomografu dźwiękowego. Ta część, choć niezbyt obszerna, pozwala w stopniu wystarczającym poznać omawiane zagadnienia będące podstawą/wprowadzeniem do

zasadniczej części pracy. Kolejny, krótki rozdział Definicje i nazewnictwo zawiera wyjaśnienia terminów fachowych stosowanych w rozprawie, co jest bardzo cennym rozwiązaniem ułatwiającym śledzenie tekstu także osobom bez przygotowania zawodowego. Uważam jednak, że rozdział ten powinien być umieszczony na początku rozprawy, najlepiej bezpośrednio za rozdziałem „Cele i zakres badań”, gdyż wyjaśnienia specjalistycznej terminologii mogą być pomocne także czytając rozdział poświęcony przeglądowi literatury.

Ostatnim rozdziałem tej części dysertacji są Metody badawcze. Autorka opisała w nim przyjętą w badaniach metodykę. Działania te można podzielić na prace kameralne obejmujące studium historyczno-kompozycyjne badanych obiektów w oparciu o materiały źródłowe oraz badania *in situ* prowadzone w obiektach badawczych, a których celem była głównie inwentaryzacja, waloryzacja i ocena stanu zachowania szaty roślinnej (głównie dendroflory). Na jej podstawie mgr Kamila Rojek wytypowała drzewa najcenniejsze, przeznaczone do ochrony pomnikowej, których stan zdrowotny oceniła nieinwazyjnie metodą wizualną oraz wewnętrzny stan drewna tomografem dźwiękowym Picus Sonic 3[®]. Nieinwazyjne badania struktury drewna dużych drzew należą do bardzo kosztownych i niełatwych. Dlatego ich przeprowadzenie w ocenianej dysertacji należy uznać za bardzo cenne. Generalnie, rozdział ten nie budzi większych zastrzeżeń, choć można wskazać kilka aspektów wymagających doprecyzowania. O ile Doktorantka dość precyzyjnie opisała badanie tomografem sonicznym, to brak jest bliższych informacji o przeprowadzonej wizualnej metodzie oceny – czy była to któraś ze stosowanych powszechnie metod, np. VTA (*Visual Tree Assessment*), czy jakaś inna, autorska metoda. Jeśli była to metoda własna, to należało bardziej doprecyzować jej zasady (np. czy oceniano jedynie pień drzewa, czy także koronę i stan ulistnienia oraz czemu miała służyć ta ocena, itd.). Badania terenowe oraz kameralne studia historyczno-przekształceniowe pozwoliły Doktorantce na kompleksową waloryzację każdego z obiektów w oparciu o metodę opracowaną przez Miłosza Walerzaka, wykorzystującą wszystkie analizowane w tej rozprawie aspekty. Wprawdzie niezbędna ilość informacji dotycząca tej metody została przedstawiona to, zdaniem recenzenta, Doktorantka, mogła nieco dokładniej przedstawić zasady samej oceny prezentując tabele, które później bez wcześniejszego wprowadzenia przedstawia w wynikach swoich badań, a nie tylko odesłać do pozycji bibliograficznej.

Zasadnicza część rozprawy (pod względem jakościowym i objętościowym) - Charakterystyka badanych założeń ogrodowych zaprojektowanych przez Waleriana Kronenberga na terenie Lubelszczyzny w latach 1886-1905, w podobnym układzie przedstawia cztery badane obiekty w 4 podrozdziałach (nr 6,7,8,9). Na część studialną składa się omówienie rysu historycznego i przekształceń układu przestrzennego parku oraz ocena stanu obecnego. W ramach tej ostatniej części Autorka przedstawiła także wyniki szerokich badań terenowych obejmujących inwentaryzację (2 obiekty) lub aktualizację inwentaryzacji (także dwa obiekty) i waloryzację szaty roślinnej oraz szczegółowe badania stanu zdrowotnego wytypowanych drzew najcenniejszych, wskazywanych do ochrony pomnikowej. Biorąc pod uwagę proporcje, ostatnia część (przyrodnicza) ma największy udział procentowy w każdym z podrozdziałów (od 58 do 62%). Każdy z podrozdziałów w tej części kończy się oceną wartości zabytkowych parku (metodą Walerzaka) oraz wnioskami z analiz i wskazaniem konserwatorskimi.

Ta część dysertacji stanowi zasadniczą treść pracy i pozwala odpowiedzieć na postawione cele badawcze, dlatego oceniam ją najwyżej. Wyniki badań studialnych zostały przedstawione jasno i czytelnie. Z kolei wyniki badań terenowych zostały przeanalizowane i zaprezentowane w postaci licznych zestawień tabelarycznych, map i wizualizacji. Materiał ten jest bardzo cennym źródłem wiedzy o każdym z badanych obiektów, przede wszystkim w warstwie roślinnej. Szczególnie wartościowe jest wnikliwe omówienie wyników badań stanu zdrowotnego drzew najcenniejszych, typowanych na pomniki przyrody. W ich przypadku czas działa na ich niekorzyść, dlatego ewentualne działania ochronne powinny zostać wdrożone jak najszybciej. Wyniki te w sposób syntetyczny zostały przedstawione także w tabelach (nr. 8, 9, 16, 17, 25, 26, 37, 38). Z kolei całościowe spojrzenie na każdy zbadanych obiektów pozwoliło Doktorantce kompleksowo ocenić ich wartości zabytkowe. Na szczególną uwagę zasługuje obszerny zakres terenowych prac badawczych prowadzonych przez Doktorantkę aż przez 8 lat oraz całkowita powierzchnia badanych parków, która wynosi aż 48,4 ha. Doktorantka zinwentaryzowała lub zaktualizowała stan zachowania około 5 tys. drzew i krzewów oraz poddała szczegółowym, pracochłonnym badaniom tomografem sonicznym aż 89 drzew.

Rozdział Podsumowanie wydaje się być najstarszą częścią pracy. Po tak szeroko zakrojonych i szczegółowych badaniach recenzent odczuwa pewien niedosyt związany z lakonicznym

podsumowaniem i niemal brakiem dyskusji uzyskanych wyników. Wprawdzie Autorka czyni taką próbę w tym rozdziale jednak koncentruje się niemal wyłącznie na swoich wynikach próbując je syntetyzować i czyni to w sposób dość ograniczony (cały rozdział to niespełna 3 strony). Cenna tu byłaby choćby ocena stanu zachowania badanych obiektów na tle innych podobnych w regionie czy poza nim? oraz czy np. stan zachowania był w jakimś zakresie zależny od obecnego gospodarza terenu? lub jak sprawdziły się zastosowane metody badawcze w kontekście uzyskanych wyników? (np. metoda Walerzaka - oceny wartości zabytkowych parku czy zastosowanie tomografu sonicznego w badaniach struktury drewna drzew najcenniejszych). Szkoda, że Doktorantka nie pokusiła się o spięcie taką „klamrą dyskusji” całej dysertacji a poprzestała na przedstawieniu, ocenie i podsumowaniu poszczególnych obiektów oddzielnie. Natomiast niewątpliwym atutem pracy jest szeroki zakres przeprowadzonych badań i konkretne, cenne wyniki o dużych wartościach aplikacyjnych.

Zasadniczą część pracy kończy obszerny wykaz bibliografii obejmujący 159 pozycji literatury, w tym 34 obcojęzyczne – traktujące głównie o nieinwazyjnych metodach oceny drzew. Dobór cytowanych prac odpowiada tematyce dysertacji.

Zamieszczone na końcu Załączniki w postaci 4 tabel skróconej inwentaryzacji drzewostanów oraz 4 map przedstawiających inwentaryzację stanowią uzupełnienie rozprawy. W tabelach nazewnictwo niektórych odmian zostało użyte niewłaściwie: i.) nazwy kultywarów w nazwie łacińskiej podaje się w pojedynczym cudzysłowie pisane pismem prostym, a nie jako *varietas* – kursywą (np. powinno być *Acer platanoides* 'Reitenbachii' czy *A. platanoides* 'Schwedleri' zamiast *A. platanoides* var. *reitenbachii* czy *A. plat.* var. *schwedlerii* – str. 319, zał. 1, poz. 3 i 4) czy ii.), mylenie formy z odmianą (np. powinno być *Fraxinus excelsior* f. *diversifolia* zamiast *Fr. excelsior* var. *diversifolia* – str. 330, zał. 3, poz. 15 [np. <https://treesandshrubsonline.org/>; <http://www.internationalplantnames.com/>]). Z kolei mapy w części dotyczącej inwentaryzacji drzewostanów (zał. 5-8) są, niestety, mało czytelne, co utrudnia ich wykorzystanie – numeracja drzew powinna być tak umieszczona, by nie była zasłaniana przez obrysy koron drzew, a jeśli to też byłoby trudne, to można było załączyć mapy w większej skali, np. 1:500. Te uwagi, bardziej o charakterze edytorskim, nie umniejszają merytorycznej wartości tych materiałów.

Podsumowanie oceny merytorycznej – słabe i mocne strony dysertacji

W podsumowaniu oceny merytorycznej za słabe strony ocenianej dysertacji należy uznać przede wszystkim praktycznie brak dyskusji wyników i przedstawienia wniosków końcowych (całościowych). Mocną stroną pracy są natomiast precyzyjnie przedstawione i omówione wyniki szeroko zakrojonych badań studialnych oraz badań *in situ* o dużej wartości praktycznej zwieńczone wnioskami i wytycznymi konserwatorskimi.

Pomimo tych uwag, treści poszczególnych rozdziałów (zarówno w warstwie teoretycznej, jak i empirycznej) pozwalają stwierdzić, że Doktorantka wykazała się dobrą znajomością poszczególnych omawianych zagadnień dotyczących zarówno przyjętego warsztatu badawczego, jak i uzyskanych wyników, a pewne wskazane niedociągnięcia mogą zostać uzupełnione w przypadku przygotowywania publikacji.

Podsumowanie recenzji

W konkluzji recenzji można stwierdzić, że pomimo pewnych niedociągnięć opisanych wyżej, praca wnosi duży ładunek poznawczy. Podjęta przez mgr Kamilę Małgorzatę Rojek tematyka jest wciąż aktualna a badania podjęte przez Doktorantkę bardzo potrzebne w zachowaniu naszego dziedzictwa kulturowego. Należy zauważyć, że ze względu na specyfikę badań i ich wielowątkowość praca była niełatwa do skonstruowania. Obok badań studialnych historyczno-przekształceniowych zawiera także duży ładunek empiryczny, będącą wynikiem wieloletnich badań terenowych, skupiających się przede wszystkim na substancji roślinnej. Pomimo tak specyficznego zakresu badań, Doktorantka wykazała się dobrym opanowaniem warsztatu badawczego. Oceniana praca poza wartościami teoretycznymi stanowi przede wszystkim cenny materiał praktyczny, który powinien zostać wykorzystany przez stosowne instytucje.

Stwierdzam, że recenzowana dysertacja, mgr Kamili Małgorzaty Rojek pt. „Ocena stanu zachowania wybranych XIX-wiecznych zabytkowych założeń ogrodowych zaprojektowanych przez Waleriana Kronenberga”, spełnia wymogi stawiane pracy doktorskiej, zawarte w Ustawie z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (z późniejszymi zmianami).

Wnoszę, zatem do Rady Dyscypliny Rolnictwo i Ogrodnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Lublinie, o dopuszczenie mgr inż. Kamili Małgorzaty Rojek do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Piotr Latocha